

Pristup knjižničnoj građi za učenike s posebnim potrebama u informacijskome dobu

Kovačević, Iva

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:032071>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-24**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Iva Kovačević

**Pristup knjižničnoj građi za učenike s posebnim
potrebama u informacijskome dobu**

(DIPLOMSKI RAD)

Rijeka, 2019.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Iva Kovačević

Matični broj: 20135

Pristup knjižničnoj građi za učenike s posebnim
potrebama u informacijskom dobu

DIPLOMSKI RAD

Diplomski studij: Hrvatski jezik i književnost – smjer Knjižničarstvo

Mentor: Doc. dr. sc. Dinka Kovačević

Rijeka, rujan 2019.

Izjava o akademskoj čestitosti

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da sam diplomski rad izradila samostalno, uz preporuke i savjetovanje s mentoricom. Prilikom izrade rada pridržavala sam se Uputa za izradu diplomskoga rada i odredbi o akademskom poštenju Etičkog kodeksa za studente/studentice Sveučilišta u Rijeci.

Potpis: _____

Sadržaj

1. Uvod.....	1
1.1. Razlozi odabira teme diplomskog rada	3
2. Djeca s posebnim potrebama	5
3. Mogućnosti obrazovanja učenika s posebnim potrebama	7
3.1. Temeljna zakonska regulativa za učenike s posebnim potrebama.....	10
4. Uloga školske knjižnice u promicanju prava na obrazovanje učenika s edukacijsko-rehabilitacijskim potrebama.....	11
4.1. Promjene u hrvatskom školskom knjižničarstvu.....	13
5. Informacijska tehnologija, školska knjižnica i obrazovanje učenika s posebnim potrebama.....	14
5.1. Smjernice za učenike s edukacijsko-rehabilitacijskim potrebama.....	16
5.2. Nastava u školskoj knjižnici za posebnu skupinu učenika.....	19
6. Pozitivni utjecaji integracije učenika s posebnim potrebama u redovitu nastavu.....	26
6.1. Intervju s učenicom Klarom Paškvan Lekšić	28
6.2. Osvrt na intervju	32
7. Knjižnice za slijepe u informacijskom dobu.....	34
7.1. Hrvatska knjižnica za slijepe	36
7.2. Pristup knjižnicama za osobe s invaliditetom	37
7.3. Komisija za knjižnične usluge za osobe s posebnim potrebama.....	39
7.4. Knjižnične usluge za slijepe i slabovidne osobe u Knjižnici i	41
8. Zaključak.....	45
9. Sažetak	47
10. Popis literature	49

Nije naš cilj da postanemo kao drugi; potrebno je da se međusobno razlikujemo, da naučimo vidjeti drugačije ljude od sebe i da ih poštujemo zbog toga što jesu.

Hermann Hesse

PJESMA ZA SVE

Umaram se

i ništa mi ne polazi za rukom.

Kad si u žurbi,

i želiš da i ja budem brz,

tada za sve treba više vremena.

Mogu raditi puno više,

no što misliš.

Kada mogu raditi onako kako ja želim.

Benkt-Erik Hedin

1. Uvod

Živimo u vremenu medija, medijske i informacijske pismenosti. Iako to možda svijet ne želi, tehnologija utječe na formiranje sustava vrijednosti, stavova i želja pojedinaca. Današnji svijet je gotovo nemoguće zamisliti bez utjecaja medija i tehnologije. *Porast znanstveno-tehnoloških znanja, sve veća digitalizacija u oblasti medija i njihovo sve veće prisustvo u životu suvremenog čovjeka utječe na promjene u načinu življenja, ponašanju, sustavu vrijednosti.* (Maksimović, Stanisavljević Petrović, 2014: 473). Sadržaji koji se plasiraju putem medija utječu na mlade, ali i na društvo općenito. U ovome će diplomskom radu biti riječi i o utjecaju medija na plasiranje priče učenice s posebno odgojno-obrazovnim potrebama koja je nastojala promijeniti svoj grad i okoliš. O tome će biti riječi u sljedećim poglavljima. Članak 62. *Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi* (2017.) navodi kako su učenici s posebno odgojno-obrazovnim potrebama daroviti učenici te učenici s teškoćama. Djelatnost osnovnog i srednjoškolskog odgoja i obrazovanja u javnim ustanovama ima za cilj: odgajati i obrazovati učenike u skladu s općim kulturnim i civilizacijskim vrijednostima, ljudskim pravima i pravima djece; osposobiti ih za življenje u multikulturalnom svijetu, za poštivanje različitosti i tolerancije te za aktivno i odgovorno sudjelovanje u demokratskom razvoju društva. Nadalje, isti Zakon tumači kako je *učenik s teškoćama učenik čije smanjene sposobnosti u međudjelovanju s preprekama iz okoline ograničavaju njegovo puno i učinkovito sudjelovanje u odgojno-obrazovnom procesu na ravnopravnoj osnovi s ostali učenicima, a nastaju zbog: tjelesnih, mentalnih, intelektualnih, osjetilnih i/ili neuroloških oštećenja i funkcija ili teškoća u savladavanju nastavnih sadržaja (učenju) ili teškoća prilagodbe školskim zadacima i aktivnostima.*

Prema *Pravilniku o osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju* (2015.) postoji određena orijentacijska lista vrsta i stupnjeva teškoća, kao na primjer: *oštećenje vida, oštećenje sluha, oštećenje jezično-govorne-glasovne komunikacije i specifične teškoće u učenju, oštećenja organa i organskog sustava, intelektualne teškoće, poremećaji u ponašanju i oštećenje mentalnog zdravlja i postojanje više vrsta teškoća u psihofizičkom razvoju.*

Učenica koja sudjeluje u istraživačkom dijelu rada ima dva stupnja teškoća: oštećenje vida i oštećenje organa i organskog sustava te joj je kretanje ograničeno, odnosno ona je osoba u invalidskim kolicima. Osim samoga intervjua (razgovora) o pristupu knjižnicama, učenica pokazuje kako se snalazi prilikom ulaska u knjižnice te kako dolazi do knjižnične građe.

U uvodnom dijelu rada važno je napomenuti kako u prošlosti nije bilo previše skrbi za djecu s posebnim potrebama. Danas, u 21. stoljeću, stoljeću tehnologije, sve veća se pažnja poklanja upravo njima. Autori Špelić, Zuliani i Krizmanić u članku *Socijalizacija učenika s posebnim potrebama u razrednim sredinama* ističu kako su promjene u pristupima i načinu odnošenja prema djeci s posebnim potrebama započele tek sredinom 20. stoljeća (usp. Špelić; Zuliani; Krizmanić, 2009: 175). Do tada je vladao segregacijski oblik odgoja i obrazovanja, a od sredine stoljeća razvija se integracijski oblik odgoja i obrazovanja, poznatiji još kao inkluzivni oblik odgoja i obrazovanja.

Na početku rada predstaviti će se značajne odrednice života djece s posebnim potrebama od vremena segregacije do pojave integracije. Potom će biti riječi o informacijskom dobu u 21. stoljeću te razvoju knjižnica u njemu. Pitanje odnosa između djece s posebnim potrebama i suvremenih knjižnica, također, čini važan dio ovoga diplomskog rada. Problemu pristupa djece s posebnim potrebama knjižnicama pripada središnje mjesto u radu. U tom kontekstu posebno se navodi uloga školske knjižnice u promicanju prava na

kvalitetno obrazovanje s konkretnim primjerima iz svakodnevne prakse sa svrhom promicanja kvalitetnih izvedbenih nastavnih programa u svakoj školskoj knjižnici.

Diplomski rad započinje citatom poznatoga njemačkog književnika Hermanna Hessea, koji kaže: *Nije naš cilj da postanemo kao drugi; potrebno je da se međusobno razlikujemo, da naučimo vidjeti drugačije ljude od sebe i da ih poštujemo zbog toga što jesu.* Na ovome citatu temelji se teza rada, odnosno istražuje se može li se govoriti o jednakosti i poštovanju svakog bića.

1.1. Razlozi odabira teme diplomskog rada

Potaknuta iskustvom koje sam stekla kao asistentica u nastavi u Ekonomskoj školi Mije Mirkovića Rijeka, odlučila sam naučeno i stečeno znanje primijeniti u ovome radu, kombinirajući osobno iskustvo s brojnim istraženim izvorima. Tako se ovo područje promovira na temelju dugogodišnjeg praćenja, anketnih propitkivanja, obrade i objavljivanja rezultata istraživanja.

Rad s učenicima s posebnim potrebama mi se toliko svidio da sam sljedeću godinu, premda sam radila u jednoj školskoj knjižnici u Primorskoj-goranskoj županiji, odlučila volontirati učenicima kojoj nije bio odobren asistent u nastavi. Sve su to bile okolnosti koje su dovele do razmišljanja da krenem pisati diplomski rad na ovu temu.

Znala sam da ću naići na problem s literaturom jer se tek u proteklih pedesetak godina krenulo s pisanjem o učenicima (osobama) s posebnim potrebama. No, upravo mi je to dalo još veći vjetar u leđa i čvrsto sam odlučila da ću napisati i reći nešto o problemima s kojima se učenici s posebnim potrebama susreću svakodnevno. Učenica koja je sudjeluje u intervjuu (istraživački dio rada) je učenica koju sam upoznala prilikom rada u toj školi.

Bila je izuzetno sretna što mi može pomoći i što će na neki način pomoći mome školovanju, kao što sam to činila i ja za nju. Fotografija ispod teksta pokazuje ono što bi svaka osoba danas trebala činiti: ***Pomoći onima kojima je pomoć potrebna!***

2. Djeca s posebnim potrebama

Postoje brojne definicije za dijete s posebnim potrebama. Djeca s posebnim potrebama su djeca koja u svom svakodnevnom životu trebaju našu stalnu pomoć, djeca koja samo jednim osmijehom uljepšaju naš cijeli dan i ona djeca koja trebaju zdravoga prijatelja i osjećaj pripadnosti u svom okruženju. *Kada danas govorimo o djeci s posebnim potrebama, pod tim nazivom podrazumijevamo svako ono dijete koje se razlikuje od prosječnoga djeteta u određenoj društvenoj i kulturnoj zajednici u:*

1. *senzornim sposobnostima (oštećenja vida, sluha)*
2. *komunikacijskim sposobnostima (uključivši teškoće u učenju i govorne smetnje)*
3. *intelektualnim sposobnostima (pažnja, pamćenje, opažanje, zaključivanje, rješavanje problema)*
4. *socijalnom ponašanju i emocionalnom doživljavanju*
5. *tjelesnim osobinama (Vizek Vidović; Rijavec; Vlahović-Štetić; Miljković, 2014: 108).*

U skupine djece s posebnim potrebama se ne ubrajaju samo djeca s teškoćama već i darovita djeca. Uz svaki termin postoje i prednosti i nedostaci. Tako se i za izraz *dijete s posebnim potrebama* vežu određene prednosti, ali i negativne konotacije. Prednosti bi bile: uvjeti za posebno obrazovanje, odgajatelje i članove obitelji usmjeruju u njihovoj potrazi za literaturom i imaju pravo na pomoć ukoliko ju zatraže. Neke od negativnih strana istoga termina bile bi da se njime opisuje samo jedna dimenzija djetetova razvoja. Nadalje, iz samoga pojma ne saznaje se dovoljno podataka o djetetu u cjelini.

Danas, u vremenu kontinuiranog napretka informacijsko-komunikacijske tehnologije u ozračju 21. stoljeća, uz ranu se procjenu djetetova psihičkog i

fizičkog stanja, neke od teškoća mogu i izliječiti. *Osobito je to slučaj kada je riječ o specifičnim teškoćama u učenju, komunikacijskim smetnjama te emocionalnim i socijalnim teškoćama. (...) Drugim riječima, premda su krajnje mogućnosti razvoja genetski određene, okolinski utjecaji određuju hoće li se ti potencijali razviti*¹ (Vizek Vidović; Rijavec; Vlahović-Štetić; Miljković, 2014: 108). Autorice navode kako se izraz učenik (dijete) s posebnim potrebama odnosi na one koji se odmiču od društvenih pravila. *Općenito se smatra da se u odnosu na opću školsku populaciju u normalnim životnim uvjetima broj školske djece s posebnim potrebama kreće negdje između 10 i 15%* (Vizek Vidović; Rijavec; Vlahović-Štetić; Miljković, 2014:109). U suvremenom dobu predodžba o djeci s posebnim potrebama izmijenjena je te ona imaju više prava nego li što je to bio slučaj u prošlosti, pogotovo kada je riječ o obrazovanju.

U prošlosti su se djeca s posebnim potrebama smještala u specijalne škole za gluhe i slijepa ili posebna odjeljenja. Stručnjaci su smatrali kako će tada ta djeca dobiti kvalitetnu razinu obrazovanja s obzirom na njihovu teškoću. To nije bio slučaj jer su učenici u tim ustanovama dobili razinu znanja koja je bila ispod njihovih mogućnosti, odnosno moglo bi se reći da su ih podcijenili. (Vizek Vidović; Rijavec; Vlahović-Štetić; Miljković, 2014: 109). Metaforički bi se moglo reći kako su ta djeca bila obrazovana kao *Tarzan u šumi*, daleko od civilizacije i društva te im je kasnije bilo jako teško se asimilirati. *Te su teškoće u kasnijoj prilagodbi često veće od onih s kojima se učenici s razvojnim smetnjama suočavaju pri smještaju u redovne obrazovne ustanove* (Good i Brophy, 1995) (Vizek Vidović; Rijavec; Vlahović-Štetić; Miljković, 2014: 109). 60-ih godina prošlog stoljeća došlo je do promjene u shvaćanju i prihvaćanju obrazovanja djece s posebnim potrebama. U tom kontekstu teži se prema odgoju i obrazovanju koje će biti:

¹ U školski obrazovni sustav uključeni su asistenti u nastavi koji mogu pomoći učenicima da umanje svoje teškoće odnosno da budu uspješniji u obrazovnim postignućima, pogotovo kada je riječ o socijalnim teškoćama.

- interaktivno i dinamično,
- strukturirano, svrhovito i važno,
- uklopljeno u okvir dobre prakse kroz utvrđivanje pojedinačnih potreba i tako stvarati uvjete za njihovo ostvarenje,
- puno metoda primjerenih predmetnom sadržaju i učenicima.

Ovakvim pristupom nastoji se poboljšati temeljne učenikove sposobnosti u čitanju, pisanju i računanju. Slijedom toga razvijaju se suvremeniji pristupi, a jedni od njih su integracija i inkluzija, o čemu će biti riječi u sljedećem poglavlju.

3. Mogućnosti obrazovanja učenika s posebnim potrebama

Integracija je sustav uključivanja djece s posebnim potrebama u redovan školski sustav *i osiguranje svakodnevnoga dodira s normalnom djecom u obrazovnom okruženju* (Vizek Vidović; Rijavec; Vlahović-Štetić; Miljković, 2014: 108). Hrvatski jezični portal pojam *inkluzije* tumači kao uključenost u nešto. Inkluzija je proces kojim se u isto okruženje stavljaju djeca iste kronološke dobi s i bez posebnih potreba radi njihove zajedničke igre, druženja i učenja. U tom kontekstu je *pojam inkluzije/uključivanja proizašao devedesetih godina prošloga stoljeća i koji je predstavljao izjednačavanje prava osoba s teškoćama u razvoju s pravima 'prosječne' populacije. Promjena od integracijskog prema inkluzivnom odgoju i obrazovanju djece s posebnim potrebama ne donosi samo zamjenu termina nego i promjenu koncepta tretiranja te djece. Integracija je predstavljala smještane djece s posebnim potrebama u redovnu instituciju iz koje je bilo isključeno. (...) Inkluzija je*

ponudila jedan bitno novi pristup koji postavlja zahtjeve prema sredini koje se treba mijenjati s obzirom na potrebe sve djece uzimajući u obzir svu njihovu različitost (Špelić; Zuliani; Krizmanić, 2009: 176). Drugim riječima, može se zaključiti kako djeca s posebnim potrebama u sustavu inkluzije imaju jednake mogućnosti u razvoju svojih tjelesnih, emocionalnih, društvenih i drugih sposobnosti.

U inkluzivnim razredima učenici s poteškoćama u učenju uče zajedno s tipičnim učenicima u redovitom obrazovnom okruženju dio ili cijeli školski dan. (Berk, 2005: 643). Inkluzija omogućuje djeci s posebnim potrebama mogućnost za promatranje, imitiranje i doticaje s djecom koja pohađaju redovan školski sustav. Upravo teza, odnosno citat s početka rada koji govori o jednakosti, objašnjava novi pristup, pristup inkluzivnog društva koje pred pojedince postavlja ciljeve promjene i prilagodbe vlastitog sustava stavova i ponašanja s ciljem da svi članovi društva budu zadovoljni, a to mogu biti ako imaju jednaka prava. Socijalna integracija djece s posebnim potrebama u redovni školski sustav omogućuje im da uče, igraju se i žive u zajednici sa svojim vršnjacima te da se razviju u osobe koje poštuju i razumiju okolinu. *Time se mijenja ranije shvaćanje po kojem je dijete s posebnim potrebama trebalo prilagoditi svoje potrebe zahtjevima općeg sustava da bi se moglo uklopiti.* (Špelić; Zuliani; Krizmanić, 2009: 176). Iz prethodnog se može zaključiti kako dijete s posebnim potrebama koje je započelo s inkluzijom, ima sljedeće koristi od nje: priliku za druženje s vršnjacima, među vršnjacima traži uzore u ponašanju te razvija veće samopoštovanje zbog boravka u redovnoj grupi.

Također i vršnjaci koji su uključeni u redovan školski sustav imaju priliku učiti o razlikama među pojedincima te svladati nove socijalne vještine interakcije s djecom različitih sposobnosti. Nadalje, mogu razviti veće samopoštovanje zbog pomoći koju pružaju onima kojima je njihova pomoć potrebna te razumijevanje teškoća koje imaju djeca s posebnim potrebama, a

koja su uključena u njihov razred. *Integracijski model kao vid zajedničkog školovanja djece s teškoćama u razvoju i onih koji nemaju tih teškoća u redovnom sustavu odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj, započeo je 1980. godine, donošenjem Zakona o odgoju i obrazovanju. Međutim, važno zapažanje je da u Republici Hrvatskoj još uvijek ne postoji, kao u nekim zemljama, poseban zakon kojim se utvrđuje osnovnoškolski odgoj i obrazovanje djece s teškoćama u razvoju. Ovo pitanje je regulirano samo Zakonom o osnovnom školstvu te raznim pravilnicima, i to: Pravilnikom o upisu djece u osnovnu školu, Pravilnikom o osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju, Pravilnikom o broju učenika u razrednom odjelu, Pravilnikom o stručnoj spremi i pedagoško-psihološkom obrazovanju učitelja i stručnih suradnika u osnovnom školstvu, te Pravilnikom o praćenju i ocjenjivanju učenika s teškoćama u razvoju u osnovnoj i srednjoj školi (Špelić; Zuliani; Krizmanić, 2009: 176-177).*

Postoje tri oblika potpore u školskom sustavu u Republici Hrvatskoj: materijalna potpora, kadrovska potpora i programska potpora. Materijalna potpora se odnosi na prostornu prilagodbu škole, prilagođenu informatičku opremu učenicima, specifična didaktička sredstva i pomagala, primjeren prijevoz i prilagođene udžbenike za učenike s posebnim odgojnim-obrazovnim potrebama. Kadrovsku potporu pružaju učitelji, knjižničari i stručni suradnici (pedagozi, psiholozi, stručnjaci edukacijsko-rehabilitacijskoga profila, logopedi, socijalni pedagozi, pomoćnici u nastavi, prevoditelji znakovnih jezika i romski pomagači). Programska se potpora ostvaruje kroz: dopunsku nastavu, individualiziran pristup u radu, individualizirani program, poseban program, rehabilitacijske programe, programe produženoga stručnog postupka, programe nastave u kući i nastave u zdravstvenoj ustanovi te programe obrazovanja odraslih. Treba ostvariti koheziju sve tri vrste potpore jer samo tako škola može učenicima s posebnim potrebama pružiti pomoć kakva im je doista potrebna.

3.1. Temeljna zakonska regulativa za učenike s posebnim potrebama

Osim prethodno navedenih Pravilnika važno je spomenuti i *Konvenciju o pravima djeteta* (1989.), prema kojoj se u Članku 23. navodi kako *učenici s posebnim potrebama imaju pravo na obrazovanje koje će im omogućiti dostojanstvo, poticati njihove najbolje sposobnosti, samostalnost, uključivanje u zajednicu, a time i društvo*. Sljedeći važan dokument je *Konvencija o pravima osoba s invaliditetom* (2010.) u kojoj se navodi kako će ova sveobuhvatna i cjelovita međunarodna Konvencija, usmjerena na promicanje i zaštitu dostojanstva osoba s invaliditetom značajno pridonijeti poboljšanju izrazito nepovoljnog socijalnog položaja osoba s invaliditetom te promicati njihovo sudjelovanje u građanskim, političkim, ekonomskim, društvenim i kulturnim područjima života, uz jednake mogućnosti, kako u zemljama u razvoju, tako i u razvijenim zemljama.

U Članku 7. navodi se da će države potpisnice osigurati sve potrebne mjere kako bi zajamčile djeci s teškoćama u razvoju potpuno uživanje ljudskih prava i temeljnih sloboda ravnopravno s drugom djecom. Upravo je taj Članak i najvažniji jer na tezi o ravnopravnosti i jednakosti učenika s posebnim potrebama i ostalih se i razvija sama tema rada.

Važna sastavnica ovih temeljnih dokumenata su i *Standardna pravila o izjednačavanju mogućnosti za osobe s invaliditetom* (Opća skupština UN-a, 1993.) Posebno treba istaknuti Pravilo 6. Odgoja i obrazovanja u kojem stoji da države potpisnice trebaju priznati načelo jednakih mogućnosti odgoja i obrazovanja u osnovnim i srednjim i višim školama djeci, mladeži i odraslim osobama s invaliditetom u integriranim uvjetima. U procesu prilagodbi osobama s invaliditetom, države potpisnice trebaju dopustiti fleksibilnost školskih programa, osigurati kvalitetne materijale, permanentno obrazovanje učitelja i rad pomoćnih učitelja, danas su to asistenti u nastavi.

Na nacionalnoj razini važan dokument je *Državni pedagoški standard osnovnoškolskoga sustava odgoja i obrazovanja* (2012.) koji ističe dvije ključne činjenice: manji broj učenika u razrednome odjelu² i veći broj suradnika u osnovnim školama³. Osim ovoga Standarda, za osnovne škole propisani su i sljedeći pravilnici: *Pravilnik o postupku utvrđivanja psihofizičkoga stanja djeteta, učenika te sastavu stručnih povjerenstava* (2014.)⁴ i *Pravilnik o osnovnoškolskome i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju* (2015.)⁵.

4. Uloga školske knjižnice u promicanju prava na obrazovanje učenika s edukacijsko-rehabilitacijskim potrebama

Knjižnice se dijele prema dvama osnovnim kriterijima:

1. knjižnična građa
2. otvorenost svim ili određenim vrstama korisnika.

UNESCO-ova podjela knjižnica iz 1970. godine razlikuje sljedeće tipove knjižnica: nacionalne, visokoškolske, općeznanstvene, **školske**, specijalne ili stručne i narodne ili pučke knjižnice (usp. Malnar, 1996: 11). U knjizi *Školske knjižnice danas* naglašava se kako je školska knjižnica *središte koje pomaže promicanju društvenih, političkih i intelektualnih sloboda* (Čelić-Tica; Zovko,

² Prema Standardu u razredni odjel mogu biti uključena najviše tri učenika s teškoćama te se broj smanjuje za dva učenika, pri uključenju jednoga učenika s posebno odgojno-obrazovnim potrebama.

³ Svaka osnovna škola koja ima od 15 do 20 učenika s rješenjem o primjerenom obliku školovanja integriranih u redovite razredne odjele, ima pravo na stručnog suradnika edukacijsko-rehabilitacijskog profila.

⁴ Ovaj *Pravilnik* propisuje postupak utvrđivanja psihofizičkog stanja djeteta zbog upisa u prvi razred osnovne škole, a to utvrđuje Stručno povjerenstvo škole. Stručno povjerenstvo škole provodi utvrđivanje psihofizičkoga stanja djeteta zbog redovitoga upisa u prvi razred osnovne škole, a kada procijeni da za to postoji potreba, predlaže Stručnom povjerenstvu Ureda utvrđivanje sljedećih sastavnica: prijevremenoga upisa djeteta u prvi razred osnovne škole, odgode upisa u prvi razred osnovne škole te primjerenog programa osnovnog obrazovanja za učenike s teškoćama u razvoju.

⁵ Orijentacijska lista vrsta i stupnjeva teškoća u razvoju sastavni je dio navedenog Pravilnika.

2000: 5). Takva knjižnica bi trebala omogućiti informacije i znanje svim članovima svoje šire zajednice, bez obzira na spol, religiju, dob, ekonomski status i slično. Razlika između školskih knjižnica i ostalih vrsta knjižnica je u tome što školske knjižnice ističu važnost odgojno-obrazovne komponente koja ima utjecaj na razvoj samih učenika. Jednako tako važna činjenica je da školske knjižnice nastoje informacijski opismeniti svoje učenike, a prije svega učitelje/nastavnike za suvremeni pristup nastavnim sadržajima. Osim navedenog, školske knjižnice trebale bi *imati osposobljenog knjižničara koji će biti vješt dobavljač i pretraživač informacija te vrsni informacijski stručnjak odgojno-obrazovne provenijencije* (Čelić-Tica; Zovko, 2000: 235). Danas u vrijeme globalizacije i razvoja informacijske pismenosti, školske knjižnice imaju ulogu razvoja protoka informacija među svojim djelatnicima i učenicima koji pohađaju istu školu.

Slijedom navedenih činjenica knjižnice se, također, kao i ostale domene ljudskog života, služe najsuvremenijom tehnologijom i novim oblicima komuniciranja među korisnicima⁶. *Izvan svake dvojbe je da je uloga školskih knjižnica prepoznata kao komunikacijski protok društva, tj. protok informacija korištenjem računalne tehnologije* (Zovko, 2009: 44). U skladu s navedenim može se zaključiti kako bi se školske knjižnice trebale ugraditi u *sustav knjižnica koja će se sastojati od komunikacijske, računalne, informacijske i ljudske mreže. To podrazumijeva sljedeće:*

- *dostupnost podataka o svojoj knjižničnoj građi svim korisnicima;*
- *pristup svim relevantnim informacijama;*
- *njegovanje specifičnih odgojno-obrazovnih i komunikacijskih potreba učenika i učitelja na nacionalnoj, zavičajnoj, lokalnoj i osobnoj razini* (Zovko, 2009: 44).

⁶ Tako roditelji učenika i učitelji komuniciraju putem najsuvremenijim društvenih mreža, kao što su: Facebook, Twitter, Viber, WhatsUp i slično.

4.1. Promjene u hrvatskom školskom knjižničarstvu

Školske knjižnice služe kao potpora učenicima jer većina znanja i informacija koje učenicima trebaju, nalaze se upravo u knjižnicama. U školskim knjižnicama učenici mogu učiti sami, u paru ili grupi, a ukoliko im je potrebna pomoć mogu se obratiti školskim knjižničarima. Između školskog knjižničara i učenika vlada dvosmjerna komunikacija. Učenik traži odgovor na svoje pitanje, a knjižničar mu nastoji isti dati. Od školskog se knjižničara *očekuje profesionalni pristup u komunikaciji i radu, sposobnost razumijevanja korisničkih potreba te informacijske vještine i znanje o svrhovitosti i kvalitetnoj uporabi informacija* (Zovko, 2009: 45).

Školski knjižničar stvara svojevrsni odnos sa svojim učenicima, učiteljima te roditeljima. On može ostvarivati korelacijski i integracijski pristup nastavnim predmetima i njihovim nositeljima te tako školski plan i program učiniti mnogo zanimljivijim i suvremenijim. Posebno je ova značajka važna za rad s učenicima s posebnim potrebama. Školski knjižničari s opremom koju posjeduju u svojim knjižnicama mogu olakšati rad i učenje učenicima posebnim potrebama. U sljedećemu poglavlju bit će riječi o navedenome na primjeru učenice s posebnim potrebama koja pohađa Ekonomsku školu Mije Mirkovića Rijeka.

5. Informacijska tehnologija, školska knjižnica i obrazovanje učenika s posebnim potrebama

Danas je uobičajena prisutnost djece s posebnim potrebama u redovnom obrazovanju. Ono što je potrebno omogućiti im je upotreba najsvremenije informatičke tehnologije kako bi mogli sudjelovati u nastavnom procesu na najlakši mogući način. No, važno je istaknuti kako *u području edukacije djece s posebnim potrebama, danas, nakon više od jednoga stoljeća razvoja specijalne edukacije, prisutniji su ideološki nego pedagoški problemi. U želji da se zaštiti osobe s posebnim potrebama od zahtjeva i mogućih povreda svoje životne sredine zaboravljen je koncept slobode* (Igrić, 2004: 51). Svi bolje znaju od njih samih. Nameću im se mišljenja jer stručnjaci znaju bolje, ističe autorica Igrić. Jako dugo vremena se o osobama s posebnim potrebama mislilo da nemaju određena prava, kao što je pravo na obrazovanje u redovnom sustavu s određenom pomoći, ako im je na potrebna. Društvo i mediji oblikuju naše stavove i mišljenja. Kao minijturni pijuni društva imamo pravo reći mišljenje. *Naši stavovi, predrasude, pogrešni pojmovi, vjerovanja o osobama s posebnim potrebama rezultat su informacija kojima raspolažemo* (Igrić, 2004: 152), a najvećim su dijelom produkt društva koje nas okružuje.

Svaka je informacija bitna, kao što je najbitnija ona o najnovijoj tehnologiji. Zahvaljujući takvim informacijama gotovo svakom se stanju invalidnosti omogućuje korištenje računala (usp. Čop; Topolovec, 2009: 304). Najnoviji računalni programi, osobi kojima je smanjena pokretljivost udova, omogućuju sudjelovanje u nastavi, ali isto tako joj omogućuju i potraživanje informacija u školskim knjižnicama. Učenica koja je sudjelovala u ovome istraživanju, kao što je istaknuto na početku rada, ima smanjenu mogućnost korištenja ruku te joj je potrebna moderna računalna oprema kako bi mogla sudjelovati u nastavi.

Osim toga, učenica ima smanjeno i osjetilo vida te većinom radi tako da joj računalo ponavlja na glas naredbe koje sama unese u program. *Ti specijalni programi (zovu se još i „čitači ekrana“) „čitaju“ sadržaj ekrana i sintetizator govora „izgovara“ tekst. Korištenje slušalica prilikom korištenja ovog programa se preporučuje da se ne bi smetalo drugima u grupi pri njihovom radu na računalima (Čop; Topolovec, 2009: 305).* U školskoj knjižnici ne postoji računalo koje ima ovakav program te je učenicima otežano pretraživanje informacija, ali učenica ima vlastiti laptop koji ima ugrađen ovakav sustav te školsku knjižnicu koristi kao prostor gdje uvijek može pronaći mir i traženu informaciju. Nadalje, *ukoliko postoji dokumentacija koja bi učeniku mogla pomoći u razumijevanju gradiva ili mu na taj način prenijeti potrebno znanje, postoje skeneri s optičkim prepoznavanjem koji skenirani materijal pohranjuju u elektroničkom obliku na računalu. Dalje se taj materijal može učeniku prezentirati pomoću sintetizatora govora ili mu se odštampati pomoću Brailleovog⁷ štampača. Takav način omogućuje učeniku pristup svim časopisima, enciklopedijama, zadacima (Čop; Topolovec, 2009: 305).*

Osim računalnih programa, učenicima s posebnim potrebama trebao bi biti omogućen i pristup samoj učionici i knjižnici. Hodnici, vrata i ulazi moraju biti prilagođeni invalidskim kolicima. Pristup knjižnicama je najbitniji faktor, čak i bitniji od samoga računalnog programa koji učenik s posebnim potrebama koristi. Jedna od najvećih prepreka za osobu s invaliditetom je sama tipkovnica. Kako se tehnologija razvija, ova prepreka se može ukloniti. Postoje *Sticky Keys* tipkovnice (tzv. *ljepljive tipke*) koje omogućuju da se dužim pritiskom na određenu tipku otvori drugi niz mogućnosti. Osim toga, ovakvi sustavi se sastoje od popularnog *Microsoft Word*a koji omogućuje da se riječi same nadopunjavaju dok ih učenik započne pisati, *skraćujući time samo vrijeme*

⁷ U *Psihologijskom rječniku* piše kako se pismo za slijepce zove Brailleovo pismo, a u kojemu su slova i drugi znakovi predstavljeni različitim brojem i različitim položajem reljefnih točaka. Slijepci čitaju dodirujući prstima (Petz, 2005: 56). Učenica koja je sudjelovala u intervjuu zna koristiti pismo, ali ne prakticira ga previše. Više koristi računalo i računalni program.

tipkanja, kao i kompletiranje čitavih rečenica i ispravljanje vremenskih oznaka i tako dalje (Čop; Topolovec, 2009: 306). Osim navedenog, postoji i *Keyguard* (tzv. *čuvar tipki*) koji predstavlja svojevrsni okvir koji se postavlja na tipkovnicu te ima izbušene rupe pomoću kojih prst prilikom tipkanja ne može istovremeno pritisnuti dvije tipke. Učenica ne koristi *Keyguard*, ali koristi opciju *SmartClick*, program koji omogućuje korisniku da standardne funkcije miša (klik, dvoklik, lijevi i desni klik, povlake) realizira pomoću pomicanja kursora. Primjerice, klik na neki objekt se registrira zaustavljanjem kursora preko tog objekta, dok se za vrijeme „odmaranja“ i neaktivnosti, kursor smješta u za to predviđeni ugao ekrana (Čop; Topolovec, 2009: 307). Učenici prethodni program pomaže prilikom istraživanja određene informacije u školskoj knjižnici. Postoje još razni programi.

Razvojem tehnologije ruše se barijere prema osobama s posebnim potrebama. Bez tehnologije, učenicima s posebnim potrebama ne bi bile omogućene neke od životnih stvari, kao što je pretraživanje po Internetu. Osim asistenta u nastavi, može se reći kako su računalni programi i sama računala jedna vrsta asistenta, onim učenicima kojima je on potreban.

5.1. Smjernice za učenike s edukacijsko-rehabilitacijskim potrebama

Knjižnice su u 21. stoljeće ušle kao javno dobro, čuvari društvenih i intelektualnih vrijednosti. Slobodan pristup znanju u knjižnicama je, prema suvremenim shvaćanjima, osnovni preduvjet demokratizacije društva i stvaranja aktivnog građanstva. Kao ključna poveznica nacionalnog i školskog kurikuluma školska knjižnica djeluje danas u suvremenim uvjetima hrvatskog obrazovnog sustava kao informacijsko, obrazovno, medijsko, kulturno i komunikacijsko središte škole. Promjene izazvane novim tehnologijama, promijenjeni korisnici

i njihove potrebe zahtijevaju kvalitetnije i učinkovitije knjižnične usluge. Slijedom navedenog svakako treba istaknuti teškoće u razvoju danas na globalnoj razini:

- objavljivanjem IFLA-inih Smjernica za građu laganu za čitanje (Tornbacke, 2005.), u suradnji s Međunarodnim savezom knjižničarskih društava i ustanova definiralo se demokratsko pravo svakoga da u razumljivom obliku ima pristup kulturi, literaturi i informacijama, što uključuje sljedeće:
 - a) prilagođene "obične" knjige
 - b) knjige posebno pisane za osobe s teškoćama u čitanju (s oznakom za čitanje s razumijevanjem)
 - c) zvučne knjige i časopisi ("čitanje slušanjem") u knjižnicama za slijepe
- objavljivanjem prijevoda Smjernica za građu laganu za čitanje u izdanju Hrvatskog knjižničarskog društva 2005. i 2011. godine, nepoznanica polako postaje prepoznatljiva jer se sve više nastoje uvažiti potrebe različitih skupina osoba s teškoćama u jeziku, čitanju i pisanju. Pozitivni pomaci očituju se i u stvaranju posebnog ozračja za učenje, poučavanje i ocjenjivanje učenika s teškoćama u čitanju i pisanju u kojem podršku u školi daju kvalitetno osmišljeni pristupi učitelja i stručnih suradnika, osobito školskih knjižničara.

IFLA-ine Smjernice za građu laganu za čitanje u suradnji s Međunarodnim savezom knjižničarskih društava i ustanova, pod pokroviteljstvom IFLA-ine Sekcije za knjižnice za osobe s posebnim potrebama, na prvom mjestu ističu demokratsko pravo pojedinaca da u razumljivom obliku imaju pristup kulturi, literaturi i informacijama. Poznate su situacije u odgojno-obrazovnom procesu kada obrazovne potrebe učenika nisu uvažene i zadovoljene. Kako bi to ostvarile

osobe, zbog posebnih potreba i ograničenih sposobnosti pri čitanju i pisanju, trebaju pristup građi laganoj za čitanje.

Još uvijek ne postoji hrvatski sustavno osmišljen plan objavljivanja građe u obliku laganom za čitanje, osim rijetkih pojedinačnih izdanja. Upravo su međunarodne Smjernice sa svojim prijeko potrebnim podacima bile motivacija i poticaj za prilagodbu lektirnih naslova iz osnovnoškolskog programa u Hrvatskoj sa svrhom predstavljanja lijepe književnosti za djecu (i odrasle) u jasnom, laganom i razumljivom obliku za sve dobne skupine korisnika kojima je potrebna takva građa. 2013. godine, u godini obilježavanja 100-te obljetnice od 1. izdanja romana *Čudnovate zgode šegrta Hlapića*, slavne književnice Ivane Brlić-Mažuranić, objavljen je jezično prilagođen roman za djecu (i odrasle) *Čudnovate zgode šegrta Hlapića*, prvi dječji roman prilagođen u građu laganu za čitanje u Hrvatskoj (Odjel za kulturologiju, Katedra za knjižničarstvo, Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku).

Najčešće teškoće u učenju danas u hrvatskom obrazovnom sustavu su:

1. poremećaji čitanja (disleksija)
2. poremećaji pisanja (disgrafija)
3. poremećaji računanja (diskalkulija).

U ovom dijelu rada važno je navesti *Standardna pravila o izjednačivanju mogućnosti za osobe s posebnim potrebama* (UN, 1993.) Pravilo broj 5:

"Države trebaju razvijati strategije kojima će omogućiti da različite skupine osoba s posebnim potrebama imaju pristup informativnim službama i dokumentaciji te da moraju poticati medije, posebice televiziju, radio i novine, kako bi svoje usluge učinile što pristupačnijima."

5.2. Nastava u školskoj knjižnici za posebnu skupinu učenika

Važno je predstaviti ulogu škole, školske knjižnice i školskog knjižničara učitelja u promicanju kvalitete obrazovanja za učenike kojima treba poseban pristup nastavi, što slijedi u tabličnom prikazu:

Tablica br.1: Škola i školska knjižnica u promicanju kvalitete obrazovanja

Rad s učenicima s edukacijsko – rehabilitacijskim potrebama	
Škola	Školska knjižnica
<ul style="list-style-type: none">• integracija učenika s lakim teškoćama u razvoju u redoviti školski sustav• prakticiranje posebnih sadržaja, načina, metoda i vrjednovanja postignuća• "bonus nastava"	<ul style="list-style-type: none">• smjernice• građa lagana za čitanje• suradnja defektologa i školskog knjižničara u korelacijskom pristupu planiranju programa kojima se istražuju razlike, otklanjaju negativne predodžbe, predrasude i stereotipovi – hendikepiranost

(Kovačević; Lovrinčević, 2014: 75)

Primjer iz svakodnevne knjižnične prakse (prema Kovačević, 2008.)

NASTAVNI DAN U ŠKOLSKOJ KNJIŽNICI	
INTEGRIRANA NASTAVA ZA POSEBNU SKUPINU UČENIKA	
DOB:	2.-8. Razred
TEMA:	Prijateljstvo, suradnja, pomaganje
KORELACIJA:	Hrvatski jezik, Matematika, Priroda, Glazbena i Likovna kultura
OBLICI I	Individualni i frontalni, rad u paru i manjim

METODE RADA:	skupinama, radionica
CILJEVI:	<ul style="list-style-type: none"> • poticati međusobnu suradnju i pomaganje • slobodno iznošenje vlastitog mišljenja • poštivanje različitosti • razgovarati kako se ponašati u određenoj situaciji i zašto je uljudno ponašanje pravi izbor • upoznati prostor i mogućnosti školske knjižnice u nastavnim i izvannastavnim aktivnostima i slobodnom vremenu učenika

Povratna informacija učenika bila je izvrsna. Bili su zadovoljni druženjem, slaganjem, međusobnom suradnjom i pomaganjem. Izrazili su želju da bude više ovakvih susreta u školskoj knjižnici, a kao teme rada predložili su:

1. ponašanje u školskom prostoru
2. ruganje vršnjaka
3. osobe koje im nisu drage i zašto.

Za početak suradnje i planiranje odgojno-obrazovnih aktivnosti u školi i školskoj knjižnici potrebno je:

- ustvrditi obrazovni status
- ispitati potrebna predznanja
- odrediti ključne pojmove koji će se obraditi s učenikom
- ustvrditi obrazovna postignuća
- odrediti aktivnosti koje će se provoditi
- usvojiti ključne pojmove.

Kvalitetni programi poučavanja učenika s edukacijsko-rehabilitacijskim potrebama mogu se ostvariti uz sljedeća polazišta/predznanja/iskustva (Kovačević; Lovrinčević, 2014:75):

- dobro poznavanje učenika
- njegovih mogućnosti i ograničenja

- njegovih predznanja
- općih i specifičnih potreba
- određivanja nastavnih predmeta i sadržaja
- razina usvajanja sadržaja
- vremenskih okvira
- izbora metoda, postupaka, sredstava i pomagala
- praćenja i vrednovanja ishoda učenja.

Jednako tako za osmišljavanje kvalitetnih programa poučavanja od iznimne su važnosti učenikove mogućnosti i ograničenja, predznanje i opće i specifične potrebe.

Slijedom navedenog jasno je da ne postoje univerzalni izvedbeni programi za učenike s edukacijsko-rehabilitacijskim potrebama. Izvedbeni programi za ovu populaciju učenika su individualni. U nastavku ilustrativno navode se smjernice za izvedbeni plan i program rada s učenicima kojima treba poseban pristup nastavi u školskoj knjižnici:

1. i 2. razred

Tema: Početno čitanje i pisanje (vježbe u školskoj knjižnici)

Ključni pojmovi: slog, riječ, rečenica, red riječi u rečenici; imenice, veliko početno slovo, strip

Obrazovna postignuća: vježbe globalnog čitanja riječi slikovnih rečenica i kraćih riječi, razumjeti imenice kao riječi među drugim riječima u govornoj i pisanoj komunikaciji - uvod u početno čitanje, naučiti postavljati pitanja i odgovarati na postavljena pitanja jasnim ili niječnim rečenicama, uspostavljanje pravilnoga slijeda rečenice prema slijedu slika, do tri rečenice kao uvod u prepričavanje

3. i 4. razred

Tema: Jezično izražavanje i izražajno čitanje

Ključni pojmovi: jednostavne rečenice, kratki tekstovi i odlomci, jezično izražavanje i komunikacijske vještine, pravilna upotreba jezika u svakodnevnoj komunikaciji

Obrazovna postignuća: razvijati kulturu usmenoga i pisanog izražavanja u obliku potpunog i razumljivog izražavanja, pričati po nizu istaknutih slika s jasno istaknutom radnjom, naučiti svladati strah u knjižnici tijekom samostalnog govornog izražavanja (čitanje i prepričavanje), poticati učenike na radost stvaralačkog izražavanja, vježbe izražajnog čitanja i čitanja s razumijevanjem jednostavnih rečenica, kratkih tekstova i odlomaka, razvijati ljubav prema pisanoj i izgovorenoj riječi i pozitivno ozračje za učenje, poticajno djelovati na razvoj psihomotorike

(Kovačević; Lovrinčević 2014: 76)

Uz ovaj kratki ilustrativni prilog (u odnosu na cjeloviti program) treba posebno istaknuti kontinuiranu suradnju defektologa i školskog knjižničara kao kompetentnih stručnih suradnika u planiranju i realiziranju nastavnih sadržaja u školskoj knjižnici. Oni zajedno:

- planiraju nastavu u školskoj knjižnici
- stvaraju pozitivno ozračje i svojim iskustvom pomažu u konkretnoj situaciji
- promoviraju spoznaju da i učenici s teškoćama u razvoju imaju određene potencijale
- osmišljavaju programe s različitim aktivnostima
- organiziraju učenje tako da učenicima budu jasni pojmovi i očekivanja
- pojašnjavaju svrhu i značenje povezivanja određenih školskih i životnih iskustava

- prostorno i vremenski povezuju dječja iskustva, njihove trenutne potrebe i brige
- pažljivo određuju raspone vremena i prostora.

Ova polazišta i smjernice kao ogledni primjeri iz detaljno razrađenog programa poučavanja učenika s edukacijsko-rehabilitacijskim potrebama su kvantitativni, ali i kvalitativni procesi unutar kojih se stvaraju najoptimalniji uvjeti za ostvarenje ishoda učenja prema mogućnostima i sposobnostima svakog pojedinog učenika (Kovačević; Lovrinčević, 2014: 75-76).

Školski knjižničari su godinama na stručnim skupovima (posebno važna je Proljetna škola školskih knjižničara kao organizirani oblik stručnog usavršavanja na nacionalnoj razini od 1989. godine) i pojedinačno problematizirali i predlagali programe za poticanje čitanja učenika s teškoćama u učenju i čitanju. Slijedi pregled ključnih sastavnica/smjernica za program poticanja čitanja i učenja u i sa školskom knjižnicom:

1. OPĆI CILJEVI PROGRAMA

- učenici se privikavaju na knjižnični prostor i ozračje knjižnične okoline
- uče se doći do knjižnice i kretati se u njenom prostoru uz pomoć knjižničara ili, u posebnim situacijama, uz pomoć stručnjaka za edukacijsko-rehabilitacijsku potporu
- posebna se pozornost posvećuje odgoju za knjigu, motivaciji i poticanju čitanja i pisanja.

2. POSEBNI CILJEVI PROGRAMA

- učenici upoznaju knjižnu i neknjižnu građu u školskoj knjižnici
- potiče se njihova pisana i govorna komunikacija i aktivno slušanje sugovornika

- posebno treba upozoriti školskog knjižničara na učenike koji imaju disleksiju, kako bi ih on poticao na čitanje građe lagane za čitanje i razgovarao s njima (prepričavao) o čemu su knjige koje posuđuju.

3. PRISTUPI POUČAVANJU ČITANJA

- pomoću simbola-razvijen čitav sustav igara koje pomažu u usvajanju čitanja
- pomoću jezičnog iskustva- moguće tek u poučavanju učenika koji je naučio čitati najmanje tridesetak riječi.

4. INFORMACIJSKA PISMENOST

- osnove informatičke pismenosti kao polazište-multimedijska računala sa slikom, zvukom i tekстом (digitalne zbirke građe)
- postupno uvođenje primjerenih didaktičkih materijala (CD, DVD, INTERNET)
- računalni programi za provjeru pravopisa i gramatike s točnim uputama za upisivanje pojma za pronalaženje informacija
- puno slikovnih priloga
- jednostavne igrice
- kratki i jednostavni tekstovi
- puno glazbe (proširivanje iskustva u poznavanju riječi i obitelji riječi senzornim vježbama koje uključuju slušanje i gledanje).

Na kraju ovih sastavnica/smjernica navode se i ometajući čimbenici odnosno poteškoće u praksi koje nastaju iz više razloga:

- učenici uključeni u neodgovarajući program doživljavaju neuspjeh – umnožavanje teškoća
- neinformiranost roditelja
- učitelji – nisu dovoljno educirani, često postavljaju prevelika ili preniska očekivanja
- nedostatak odgovarajućih udžbeničkih kompleta za učenike s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama
- nedostaju knjižnični računalni programi za sintezu govora i uvećanje teksta – za pristup internetu i elektroničkim bazama podataka
- izrada mrežnih stranica knjižnice s posebnim zahtjevima: jednostavan dizajn, građa lagana za čitanje.

Zaključno se može reći u kontekstu korisnika građe lagane za čitanje i školske knjižnice odnosno školskog knjižničara da postoje još uvijek određeni problemi na relaciji školska knjižnica (uvjeti rada, nedostatna građa, oprema, suvremena informacijsko-komunikacijska tehnologija) i posebne skupine korisnika, bez obzira u kojem okruženju žive.

Važno je i iskustvo odnosno stručna osposobljenost i poznavanje posebnih potreba čitatelja, kao i lakoća pristupa građi laganoj za čitanje (znanja i vještine pri odabiru građe lagane za čitanje – knjiga novina, DVD, videozapis,...). Kada se govori o iskustvu i primjerenoj dvosmjernoj komunikaciji, uvijek se navode poželjne vještine:

- entuzijazam, dobre komunikacijske vještine
- sposobnost suradnje s pojedincima i povezivanja u timskom radu
- sposobnost rješavanja problema i analiziranja korisničkih potreba

- poduzetnost, prilagodljivost, otvorenost za novine
- planiranje, rukovođenje i procjenjivanje usluga i programa
- usvajanje novih vještina i profesionalni razvoj
- poznavanje i razumijevanje dječje razvojne psihologije
- teorije razvoja čitačkih i čitalačkih vještina i promocije čitanja.

6. Pozitivni utjecaji integracije učenika s posebnim potrebama u redovitu nastavu

U Hrvatskoj je sustav integriranosti uveden tek pred kraj 20. stoljeća, točnije 1980. godine. Prije Republike Hrvatske to su učinile sljedeće europske zemlje: Engleska, Nizozemska, Škotska, Poljska i Irska. Stručnjaci ističu kako posljednjih godina djeca s posebnim potrebama čine od 20 do 25 % populacije u školama (usp. Špelić; Zuliani; Krizmanić, 2009, 177). Od integracije do inkluzije učenici s posebnim potrebama bili su praćeni *i mnoštvom pojmova kojima su ta djeca bila označena (Krtalić, 2008) od defektne do djece s poteškoćama u razvoju ili djece s posebnim potrebama (Špelić; Zuliani; Krizmanić, 2009: 177).*

U Republici Hrvatskoj su djeca s posebnim potrebama uključena u dva modela, odnosno u redovne škole ili posebno odgojno-obrazovne ustanove⁸. Unutar tih modela provodi se ili potpuna integracija⁹ učenika u razrede ili

⁸ U posebno odgojno-obrazovnim ustanovama integracija se provodi po prilagođenim, redovitim ili redovnim programima.

⁹ Potpuna integracija se odnosi na programski sadržaj te na prostor koji dijele učenici.

djelomična integracija¹⁰. Učenica koja je sudjelovala u anketnom istraživanju pohađa redovnu Ekonomsku srednju školu Mije Mirkovića u Rijeci. No, učenica je djelomično integrirana u razredne odjele jer ne sluša sve predmete s ostalim učenicima koji pohađaju redovitu nastavu. Pohađa G razred te je istaknula u intervjuu kako joj je najteže unutar škole bio pristup prostorijama (učionicama), ali kako je uz pomoć nastavnika, školske knjižničarke i osobne asistentice uspjela svladati sve prepreke. *Uključivanje djece s posebnim potrebama u redovno osnovnoškolsko¹¹ obrazovanje predstavlja poseban izazov ne samo za djecu s posebnim potrebama već i za njihove vršnjake u razrednoj sredini, učitelje kao i njihove roditelje i roditelje ostalih učenika koji se nalaze u razrednim sredinama* (Špelić; Zuliani; Krizmanić, 2009: 177). Učenica je istaknula kako su vršnjaci susretljivi te joj uvijek pomognu kad joj je pomoć potrebna. Njezina se učionica nalazi na prvom katu, a školska knjižnica je u prizemlju te se mora liftom spustiti do nje¹².

Postoje mnoga istraživanja o inkluziji i inkluzivnome obrazovanju. *Međutim, važno je zapažanje Dysona, Farrella, Polata i Hutchesona (2004.) da u tom mnoštvu literature postoji primarna usmjerenost na pitanja procesa i principa, dok je zanemareno pitanje posljedica novih pristupa za djecu s posebnim potrebama i jednako tako za ostalu djecu s obzirom na njihova obrazovna i odgojna postignuća* (Špelić; Zuliani; Krizmanić, 2009: 177). To su istraživanja koja svjedoče o stanju u svijetu, a u Republici Hrvatskoj ima jako mali broj radova koji svjedoče o učenicima s posebnim potrebama i njihovim većim ili manjim problemima, vezanim za mogućnosti obrazovanja i načinima uključivanja u obrazovni sustav. Također trojica autora ističu kako su sva

¹⁰ Djelomična integracija može biti programska ili fizička integracija u redovitim ili posebnim razrednim odjelima (usp. Špelić; Zuliani; Krizmanić, 2009: 177). Programska integracija se odnosi na sadržaj koji se nalazi u udžbenicima, a fizička se odnosi na prostor (učionicu) koju dijele učenici.

¹¹ Kao i u srednjoškolsko obrazovanje.

¹² Radeći i volontirajući kao asistentica u nastavi u Ekonomskoj školi Mije Mirkovića uočila sam kako između vršnjaka i učenika G razreda vlada prijateljski i harmoničan odnos. Novina koja je u školskoj godini 2018./2019. biti uvedena školu je proširenje lifta do četvrtog kata, a do tada je bio pokretan samo do prvog kata škole.

istraživanja rađena u Sjedinjenim Američkim Državama, a ne u Europi te je stoga teško preslikati situaciju kod nas.

Izgradnja odnosa prijateljstva u razrednim sredinama između učenika s i bez posebnih potreba, po zapažanjima pojedinih autora (Murray-Seegert, 1989; Staub, Schwartz, Gallucci i Peck, 1994; Shevlin i O'Moore (2000), ima posebno važnu ulogu u emocionalnom razvoju obaju skupina (usp. Špelić; Zuliani; Krizmanić, 2009: 177).

Govori se o prijateljstvima koja su značajna za učenike s i bez posebnih potreba¹³. Riječ je o procesu socijalizacije učenika s posebnim potrebama u razredne odjele, prilikom koje se razvijaju empatija, prijateljstvo, razumijevanje osjećaja drugih bića. Slijedi razgovor s učenicom Klarom Paškvan Lekšić koja je objasnila sam proces socijalizacije i pristup knjižničnoj građi u školskoj knjižnici.

6.1. Intervju s učenicom Klarom Paškvan Lekšić

1. Reci nešto o sebi Klara. Koji si razred i u koju školu ideš? Koje su tvoje poteškoće? Koji su ti najdraži predmeti u školi?

Moje ime je Klara Paškvan Lekšić. Idem u Ekonomsku školu Mije Mirkovića Rijeka, u 3g2 razred – smjer administrator. Imam problema s očima i malo slabije vidim. Predmeti koje najviše volim u školi su Poslovna komunikacija i Matematika od ove godine jer sam zahvaljujući novoj profesorici zavoljela taj predmet, a koji mi je zbog moje slabovidnosti bio jako težak za razumjeti.

¹³ U školskoj knjižnici se može uočiti razvoj emocionalne inteligencije obje skupine učenika. Naime, školska knjižnica čini, na neki način, dnevni boravak škole te tamo učenici provode svoje slobodno vrijeme između nastavnih sati. Izmjenjuju iskustva, stavove te grade i uče vještine. *Prijateljski odnos s učenicima s posebnim potrebama, po zapažanju Murray-Seegerta (1989.), kroz iskustvo pomaganja i jednako tako iskustvo ovladavanja osjećajima nemoći i ograničenja, ima pozitivan utjecaj na razvoj self-koncepta, socijalnog rasuđivanja, emocionalnog prihvaćanja i tolerancije različitosti kod učenika u njihovim razrednim sredinama (Špelić; Zuliani; Krizmanić, 2009: 177).*

2. *Klara, jedna od ideja moga diplomskoga rada došla je baš zahvaljujući pričama s tobom i našim šetnjama po gradu kada sam imala prilike upoznati poteškoće s kojima se svakodnevno susrećeš. Osim toga, inspirirao me i film u kojem glumiš, Star Wheels. Možeš reći nešto o ideji za nastanak filma, kao i o samim pripremama i samom snimanju filma?*

Ideja za film je došla zahvaljujući mojoj mami i Branimiru koji su preko interneta gledali plaže za osobe s invaliditetom. Moja mama je kao i ja, znatiželjna te je otišla pogledati tu plažu u Rijeci, o kojoj lijepo pišu na internetu. Naravno, kao što možeš i pretpostaviti u stvarnosti to nije bilo tako. Sada ću ti reći zašto. Jedina dobra stvar je ta što postoji lift za pristup plaži, ali gumb bi se trebao stalno držati kako bih se mogla spustiti dolje. Kako da ja to napravim? Umjesto da olakšaju put, otežali su mi put. Sam prilaz u more je zablokiran jednom velikom grotom kamenja. Mama mi je sve ispričala i nisam ništa poduzimala što se tiče toga. Sve do jednoga dana kada je u školu došao Denis Pilepić koji je za Udrugu Spirit snimio već brojne filmove za festival *Uhvati ritam*, gdje se puštaju kratki filmovi koji govore o djeci s poteškoćama. Nisu samo filmovi iz Hrvatske već i iz drugih europskih zemalja. Rekla sam mu ideju i oduševio se! U tom trenu sam znala da će moja ideja biti proširena i da će ljudi čuti za ovo. Same pripreme za film su trajale dva tjedna, a snimanje filma je trajalo par mjeseci jer nismo mogli brže napredovati zbog školskih obveza. Nama je bilo lijepo snimati i veselim se što će jednoga dana možda baš moj doprinos otvoriti nekome oči.

3. *Film je dobio i nastavak. Možeš li mi reći nešto i o tome?*

Da, drugi dio filma se zove *Šesti element* i nadovezuje se na prvi dio, a zove se tako jer je bilo nas šest glumaca iz Ekonomske škole Mije Mirkovića u Rijeci. Premijera filma će biti u devetom mjesecu i nadam se da će netko od vodećih

ljudi biti tamo i vidjeti probleme s kojima se susrećemo. Znam da svi imamo probleme, ali smatram kako ih svi zajedno možemo i početi rješavati.

4. *Rekla si o problemima pristupa s kojima se susrećeš. Ima li takvih problema i u tvojoj školi koju pohađaš?*

Nema jer je škola prilagođena djeci s poteškoćama. Osjećam se sigurno tamo.

5. *Kakav je pristup tvojoj školskoj knjižnici?*

Pa...mogu reći dobar. Postoje dva moguća pristupa. Jedan iz sportske dvorane i jedan iz glavnih ulaznih vrata.

6. *Možeš li sama prijeći oba pristupa ili ti je potrebna pomoć za svladavanje prepreka?*

Kod ulaznih vrata ne mogu sama jer je prag malo veći, ali zato je uvijek tu moja asistentica koja mi pomaže. Dok onaj prag za ulaz u samu školsku knjižnicu lako mogu i sama prijeći. Nije velik.

7. *Možeš li opisati svoju školsku knjižnicu?*

Mogu, naravno. Ono što je najvažnije, mogu se sama kretati u kolicima u knjižnici. Ima dovoljno prostora između polica te nema prepreka da dođem do knjižničnog pulta.

8. *Možeš li sama pristupiti knjižničnoj građi u školskoj knjižnici?*

Mogu. Ja volim čitati, ali kako ne mogu zbog slabijeg vida, lektirna djela slušam preko audiovizualne građe. U knjižnici tu građu mogu naći i zato i volim posjećivati školsku knjižnicu. Sve radionice i dogovori oko filma su se održavali upravo tamo. Ima dovoljno mjesta za kretanje mojih invalidskih kolica te se osjećam ugodno. Neke knjige su na višim pozicijama i tu je uvijek školska

knjižničarka koju zamolim da mi pomogne s njima, a ukoliko je ona zauzeta zamolim svoju asistenticu.

9. *Kada ti je potrebna, odnosno kada ti je školska knjižničarka najpotrebnija?*

Kada trebam napisati neki zadatak ukoliko nema asistentice, školska knjižničarka mi uvijek pripomogne jer mi je dosta teško koristiti tipkovnicu te mi je tada potrebna pomoć. Osim tog, pomoć mi je potrebna kod čitanja te mi i tada pomogne.

10. *Kakva su računala u školskoj knjižnici?*

Računala nisu prilagođena. Nemaju instaliran program koji je meni potreban, ali zato imam svoj laptop i koji uvijek ide sa mnom. Gdje ja, tu i moj laptop!

11. *Voliš li knjige?*

Volim. Volim slušati zvučne knjige, a do njih mi nije problem doći jer mi roditelji tu uvijek pomognu.

12. *Koju si zadnju lektiru poslušala?*

Zlatarevo zlato i nje nema u školskoj knjižnici na DVD-u, ali ju je zato moj tata *skinuo* s interneta te sam ju tako u tri tjedna poslušala.

13. *Jesi li posjetila još koju knjižnicu u gradu?*

Jesam. Prije par godina sam s mamom posjetila dječju knjižnicu *Stribor* u samom centru grada te nisam ni tamo imala nikakvih problema s pristupom knjižničnoj građi.

14. *Klara jako si pozitivna mlada dama. Imaš li možda koji savjet ili nešto poručiti svim tvojim fanovima, a vjerujem da ih zbog filma imaš jako puno?*

Htjela bih reći svima da nikad ne odustanu od nauma i od želje da nam svima bude bolje. Ja vjerujem da ćemo jednoga dana imati plaže i knjižnice sa svom mogućom tehnologijom i svim mogućim pristupima. I sve dok vjerujem, ima nade!

15. *Puno ti hvala, Klara, na razgovoru. Bilo je jako poučno.*

Hvala tebi, Iva!

6.2. Osvrt na intervju

Prije svega važno je spomenuti kako učenica koja je sudjelovala u razgovoru pohađa G razred te ne sluša sve predmete s učenicima iz redovite nastave. Intervju je snimljen diktafonom te je nakon toga pomnom analizom ispisan na računalu. Prilikom samoga intervjua učenica je djelovala smireno i radosno što može sudjelovati u ovome radu. Spomenula sam kako sam radila i volontirala u školi koju pohađa učenica te sam većinu informacija i činjenica doživjela i sama prilikom godinu i pol dana koje sam provela u školi. Provodila sam vrijeme s učenicom u školskoj knjižnici te sam svjesna usluga te pozitivnih i negativnih strana koje knjižnica ima. Klara je slabovidna osoba¹⁴ te joj je prilikom čitanja i istraživanja informacija u knjižnici potrebna pomoć. Slijedom toga navode se osnovni koraci s ciljem kako pomoći slabovidnim učenicima:

- 1. slabovidni učenici, ovisno o stupnju slabovidnosti, trebaju sjediti blizu učiteljice ili ploče*
- 2. pri izvođenju pokusa valja im dopustiti da se približe radnom stolu*

¹⁴ 2000. godine je na svijetu bilo približno sto osamdeset milijuna osoba oštećenoga vida, a od kojih je četrdeset milijuna slijepo (usp. Kavanagh; Christensen Sköld, 2006: 19).

3. u učionici ne smije biti opasnih prepreka
4. vrata moraju biti ili posve zatvorena ili širom otvorena
5. valja smanjiti nepotrebnu buku u razredu
6. slabovidnost valja uzeti u obzir pri radu, ali ona ne smije biti izgovor za slabo postignuće
7. potreban materijal valja stavljati na isto mjesto kako bi ga učenik lako dohvatio
8. učiteljica ne smije napustiti učionicu, a da ne upozori učenika na to (Vizek Vidović; Rijavec; Vlahović-Štetić; Miljković, 2014: 108).

Klara nije slijepa osoba¹⁵ već slabovidna te joj je potrebno čitati i zadatke pisati velikom fontom. Ona u školskoj knjižnici koristi vlastito računalo za pretraživanje jer na školskom računalu u knjižnici ne postoji instaliran program koji ponavlja na glas naredbe koje se unese u računalo. Klara je jako emotivna te je i sam intervju i istraživanje u kojem je sudjelovala, shvatila emotivno i blisko sebi. Na svako pitanje je odgovorila, a prilikom samoga razgovora rađena je stanka od petnaest minuta kako bi Klara mogla popiti vode jer joj je, također, zbog poteškoća, teže govoriti duže vremena. *Smetnje govora mogu se pojaviti u artikulaciji, kvaliteti glasa i tečnosti govora. Artikulacijske teškoće vezane uz pogrešan izgovor glasova najčešća s vrsta smetnji u predškolskoj dobi i u najvećem broju slučajeva spontano nestaju. Očituju se kao zamjena jednog glas drugim, nejasno izgovaranje glasova (šuškanje), izostavljanje pojedinih glasova ili dodavanje glasova* (Vizek Vidović; Rijavec; Vlahović-Štetić; Miljković, 2014: 115). U razgovoru s Klarinom mamom saznala sam da su navedene artikulacijske poteškoće bile prisutne, ali su s vremenom nestale jer su oni, kao roditelji, jako puno svakodnevno radili s njom.

¹⁵ Prema *Psihologijskome rječniku* osjetilo vida čine osjeti i percepcije koje nastaju pomoću oka (vidnoga organa). Više od 90% informacija koje osobama omogućuju snalaženje u prostoru dolaze od vida (usp. Petz, 2005: 539-540). Klari je uvelike ta mogućnost smanjena.

Nisu me iznenadili Klarini odgovori ni žustrina s kojom je progovarala o problemima s kojima se susreće jer mi je nabrojila brojne probleme. Poslušala sam i kroz razgovor ju navodila da govori o školskoj knjižnici i njezinu snalaženju u samoj knjižnici.

Važno je razlikovati potpuno slijepu osobu od osoba koje vide u potpunosti ili djelomično na jedno oko, osobe koje djelomično vide na oba oka, slabovidne osobe i osobe s različitim dioptrijama.

Klara spada u domenu slabovidnih osoba. *Frank Kurt Cylke u radu Slobodan pristup informacijama za sve građane s osvrtom na posebne potrebe slijepih pojedinaca iznosi postojeću problematiku dostupnosti građe na brajici, audio građe te naročito online građe na digitalnoj brajici. Temeljna ljudska prava navedena u UN-ovoj Općoj deklaraciji, IFLA-ine smjernice i UN-ove Standardne odredbe o izjednačavanju mogućnosti za osobe s invaliditetom jamče jednakopravno uključivanje slijepih osoba u svijet informacija, no i dalje postoje prijepori financijske prirode vezani za izdavanje građe te autorska prava u pogledu digitalne građe (Pešut, 2016: 28).*

7. Knjižnice za slijepe u informacijskom dobu

U kolovozu 1983. godine IFLA-ina Sekcija za knjižnice za slijepe¹⁶ razradila je niz preporuka za nacionalne standarde knjižničnih usluga knjižnica za slijepe (Kavanagh; Christensen Sköld, 2006: 12). Od toga trenutka su one osobe koje nisu mogle čitati crni tisak bile neovisnije jer su knjižnice svoju građu počele unositi u digitalni oblik. Nacionalnu digitalnu knjižnicu vidimo kao skup udaljenih repozitorija uređena sadržaja i niza sučelja (od kojih će neka nalikovati tradicionalnim katalozima) za pristup tomu sadržaju (Kavanagh;

¹⁶ IFLA-ina Sekcija za knjižnične usluge za slijepe osobe jedna je od trideset i sedam IFLA-inih sekcija, koja je nastala uslijed nedostatka stručnog usavršavanja za osobe zaposlene u knjižnicama za slijepe osobe (usp. Kavanagh; Christensen Sköld, 2006: 20). Svaka knjižnična usluga za slijepe osobe mora biti temeljena na zakonima.

Christensen Sköld, 2006: 13). Drugim riječima, digitalna knjižnica će omogućiti korisnicima informacije na svakom računalu, knjižnici i učionicama. Svakoj osobi koja ima poteškoća s vidom treba omogućiti pristup narodnim knjižnicama, koje će biti povezane sa školskom knjižnicom (odnosno školom koju učenik pohađa).

Predsjednik Svjetskog saveza slijepih, Kicki NordStrom, 2003. godine rekao je kako *Svjetski savez slijepih vjeruje da je u informacijskom dobu pristup informacijama pravo svakog čovjeka te da bi svi trebali biti ravnopravni* (usp. Kurt Cylke, 2004: 114).

Slijepi i slabovidne osobe su suočene s mnogobrojnim zaprekama na putu prema knjižničnoj građi, na koju imaju jednako pravo kao i osobe koje vide. Važno je da knjižnice međusobno budu primjeri za uvođenje novina i poticanja ravnopravnosti među ljudima. Jedna od takvih knjižnica je Gradska knjižnica u Karlovcu koja je 2003. godine otvorila novi Odjel – Knjižnicu i čitaonicu za mlade. U sklopu toga Odjela bio je dostupan i softver *Jaws*, koji i slijepim i slabovidnim osobama omogućuju surfanje internetom. Taj se program sastoji od brojnih sadržaja na CD-ROM-u, kao što su: enciklopedije prirode, enciklopedije ljudskoga tijela, svjetske povijesti i klasici hrvatske književnosti (usp. Čunović, 2004: 170-171).

Nadalje, prva knjižnica za slijepi otvorena je 1965. godine u Zagrebu. Knjižnica je od 1965. do 2000. godine djelovala u sastavu Hrvatskoga saveza slijepih, a onda je uredbom Vlade Republike Hrvatske postala samostalna javna ustanova u kulturi pod nazivom Hrvatska knjižnica za slijepi. 1975. godine pojavile su se prve zvučne knjige na audio kazetama za standardni kazetofon, a od 2000. godine pojavile su se na novom mediju – CD-u. Njezini su korisnici mogli biti slijepi i slabovidne osobe diljem Hrvatske. Ukoliko su korisnici živjeli izvan Zagreba, za njih je organizirana dostava knjiga (usp. Frajtag 2010: 64-65).

Klara je u intervjuu istaknula kako će se slabovidna osoba prepoznati po tome što drži knjigu što bliže licu. Nadalje, učenici s teškoćama s vidom mogu krivo razumjeti gradivo s ploče ili mogu držati glavu pod krivim kutom. Kao što je već rečeno u radu, učenicima s teškoćama s vidom treba pružiti pomoć, kao što su *knjige s krupnim slovima; računalni programi koji pretvaraju tiskani tekst u govor ili Brailleovo pismo; osobni organizatori koji imaju govorne rokovnike i adresare; kasetofoni s mogućnošću mijenjanja brzine (koji omogućuju nastavnicima snimanje na kasete na način koji može ubrzati ritam govora bez mijenjanja visine glasa); posebni kalkulatori; računala s kuglicama (abak); trodimenzionalne karte, grafovi i modeli; i posebna pomagala za mjerenje* (Woolfolk, 2016: 143).

Uz navedeno učenicima koji imaju problema s vidom treba jasno dati do znanja gdje se točno nalaze. Drugim riječima, prostor je važna karika za njihovo snalaženje. Prostor treba držati čistim, odnosno sve moguće distraktore (stolove, stolice, koševе za smeće) treba postaviti što bliže zidu kako bi se učenici mogli olakšano kretati prostorom.

7.1. Hrvatska knjižnica za slijepe

Hrvatska knjižnica za slijepe ustanova je koju je osnovala Vlada Republike Hrvatske uz pomoć Hrvatskoga saveza slijepih osoba. Ova javna ustanova obavlja knjižničnu djelatnost za slijepe i slabovidne osobe. Knjižnica postoji još od 1921. godine kada je u Zagrebu otvorena u okviru Društva za izobražene slijepce. U Drugome svjetskom ratu joj se gubi svaki trag te se do 1949. godine za nju nije čulo. Od 1949. godine se u njoj počinju prepisivati knjige na brajici. Na takav način je stvoren temelj za izgradnju zbirke knjiga za slijepe osobe te je 1965. godine osnovana Republička knjižnica u sastavu Saveza slijepih osoba u Hrvatskoj (<http://www.hkzasl.hr/povijesni%20pregled.html>).

Član odnosno korisnik knjižnice može biti slijepa osoba u Hrvatskoj i izvan granica te one osobe koje imaju poteškoća s vidom.

7.2. Pristup knjižnicama za osobe s invaliditetom

Premda je 21. stoljeće, stoljeće razvoja tehnologije, nisu sve knjižnice razvile takav pristup koji omogućuje osobama s posebnim potrebama neometan boravak u knjižnicama. Kako bi se omogućio pristup knjižnicama i knjižničnoj građi, potrebno je promatrati probleme pristupa iz pozicije osobe s posebnim potrebama. Stoga je IFLA-in Stalni odbor za knjižnice za osobe s posebnim potrebama (engl. IFLA Standing Committee of Libraries Serving Disadvantage Persons – LSDP) objavio listu za (samo)procjenu koja služi svim vrstama knjižnica za procjenu pristupačnosti zgradama i knjižničnim programima te procjenu za poboljšanje pristupačnosti. Najveći je problem u ovom području novac, no knjižnice se trude doći do njega na raznolike načine.

Sljedeće što treba procijeniti je *fizički prostor*. Klara je učenica u invalidskim kolicima te joj je potrebno osigurati dizalo i prostore bez prepreka kako bi se mogla neometano kretati. Na ulazu u knjižnicu njoj je potrebno dovoljno prostora ispred vrata za okretanje invalidskih kolica. Ispred vrata ne smije biti stepenica, a u školi koju pohađa Klara, prostor je prilagođen. Međunarodna suradnja udruga i institucija (IFLA) vodeće je međunarodno tijelo koje zastupa interese knjižničnih i informacijskih servisa i njihovih korisnika. To je globalni glas knjižnične i informacijske struke. U tom smislu posebno se napominje kako bi svaka knjižnica trebala imati i slikovne oznake koje vode do dizala kao i osvijetljena dizala s oznakama na brajici kako bi se slijepe i slabovidne osobe mogle koristiti njime. Fizički prostor izvan knjižnice bi trebao imati dovoljno parkirnih mjesta označenih međunarodnim simbolom za osobe s invaliditetom. Također bi trebao biti dovoljan broj parkirnih mjesta ispred knjižnice koja su osvijetljena. Podloga prema ulazu bi trebala biti glatka i

ne smije biti skliska, upravo zbog invalidskih kolica. Prilaz ne bi trebao biti previše strm kako invalidska kolica ne bi dobila ubrzanje prema natrag. Rukohvati bi trebali biti s obje strane prilaza u knjižnicu.

Nadalje, svi dijelovi knjižnice trebaju biti pristupačni. Pultovi bi trebali biti smješteni blizu ulaza u knjižnicu, a ako nisu trebao bi se osloboditi put do njih, bez prepreka. Vrata bi se trebala otvarati automatski. Već je u radu spomenuto kako bi se računala i računalni programi trebali prilagoditi osobama s posebnim potrebama. Police na kojima se nalazi knjižnična građa trebale bi biti na visini koju mogu dosegnuti osobe u invalidskim kolicima¹⁷.

Prolaz između polica bi, također, trebao biti bez prepreka. Knjižnično osoblje bi trebalo biti obučeno za izvanredne opasne slučajeve/situacije. Što se tiče toaletnoga prostora, knjižnica bi trebala imati barem jedan koji je opremljen za osobe s posebnim potrebama. Škola koju pohađa Klara ima posebno opremljen toaletni prostor: s dovoljno prostora za kretanje invalidskih kolica, rukohvate i poluge za ispiranje toaleta koji su dostupni osobama u kolicima, umivaonik i ogledalo na pristupačnoj visini.

Pult za zaduživanje i razduživanje knjižnične građe trebao bi biti pomičan i opremljen auditornom induktivnom petljom za osobe s oštećenjima sluha. Što se tiče vrsta medija, školska knjižnica trebala bi imati knjižničnu građu koja je dostupna svima, a neke od njih su: knjige na brajici, zvučne knjige, zvučne novine, DVD knjige s titlovima i/ili znakovnim jezikom, elektroničke knjige i taktilne knjige. Odjel sa zvučnim knjigama i ostalom građom za osobe s teškoćama u čitanju bi trebao imati središnje mjesto u knjižnici. Suvremena knjižnica bi danas trebala posjedovati i DAISY (eng. Digital Audio Information System), odnosno uređaj za reprodukciju i ostalu opremu koja je potrebna za korištenje audiovizualne zbirke.

¹⁷ Klara je istaknula kako joj je sva knjižnična građa dostupna, a za onu koja se nalazi na većoj visini, za pomoć pita školsku knjižničarku ili asistenticu.

Knjižnično osoblje trebalo bi biti stručno obučeno i spremno na psihičku (izražavanje potreba) i fizičku pomoć (kretanje invalidskim kolicima) osoba s posebnim potrebama. Osoblje bi trebalo biti upoznato s vrstama invaliditeta, kako bi znali koju vrstu pomoći trebaju pružiti. IFLA je istaknula kako osoblje može pozvati osobe s invaliditetom na sastanke osoblja i da kroz razgovor uživo istaknu svoje potrebe.

Jako je važno da osoblje surađuje s Udrugama za osobe s posebnim potrebama. Komunikacija, uvijek dvosmjerna, može biti kroz telefonske pozive, pozive na sastanke, na kojima se razmjenjuju ideje, skupovi na temu invaliditeta, zabave za djecu s posebnim potrebama, akcije i izložbe kako bi se ostali učenici upoznali s različitim vrstama invaliditeta, obraćanje medija i niz drugih sličnih aktivnosti.

7.3. Komisija za knjižnične usluge za osobe s posebnim potrebama

22. rujna 2000. godine na skupštini Hrvatskoga knjižničarskoga društva u Lovranu je usvojen prijedlog za osnivanje Radne grupe za knjižnične usluge za osobe s posebnim potrebama. 18. studenoga 2002. godine u Zagrebu Stručni odbor je prihvatio prijedlog da se Radna grupa promovira u Komisiju. Neki od ciljeva i zadaća za osobe s invaliditetom i osobe s posebnim potrebama, odnosno za slijepu i slabovidnu osobu, osobe s fizičkim i mentalnim poteškoćama su:

- poticanje hrvatske knjižničarske zajednice na poboljšavanje usluga za osobe s posebnim potrebama,
- izgradnja baze podataka kako bi se mogao pratiti razvoj knjižničnih usluga za osobe s posebnim potrebama,

- suradnja narodnih knjižnica s bolnicama i ostalim ustanovama u kojima borave osobe s posebnim potrebama, kako bi mogli osnovati i zasebne knjižnice unutar samih ustanova,
- radionice i edukacije za knjižničare koji rade s osobama s posebnim potrebama,
- prijevod IFLA-inih smjernica za osobe s posebnim potrebama na materinski jezik i slično

(usp.https://www.hkdrustvo.hr/hr/strucna_tijela/30/plan_i_program/, posjećeno: 29.8.2018.).

Komisija je usmjerena prema svim osobama koje nisu u stanju (fizičkom ili psihičkom) koristiti uobičajene knjižnične usluge. *U svojem radu Komisija za OPP¹⁸ osobito se oslanja na tri međunarodna dokumenta: Opća deklaracija UN-a o ljudskim pravima, NARODNA knjižnica: IFLA-ine smjernice za razvoj službi i usluga i UNESCO-ov Manifest za narodne knjižnice 1994.* (Frajtag, Gabrijel, 2010: 3). Ono što je posebno važno je zalaganje Komisije za prevođenje na hrvatski jezik međunarodnih publikacija za knjižnične usluge za osobe s posebnim potrebama.

Neke od uspješnih projekata koje je Komisija uspjela ostvariti tijekom svog postojanja su tiskani primjerci: *Smjernice za knjižnične službe i usluge za gluhe i Smjernice za knjižnične službe i usluge za osobe s disleksijom*, obje iz 2004. godine; *Knjižnice za slijepu u informacijsko doba – smjernice za razvoj* iz 2006. godine; *Pristup knjižnicama za osobe s invaliditetom – lista za (samo)procjenu* iz 2007. godine. Komisija za knjižnične usluge za osobe s posebnim potrebama svake godine nastoji unaprijediti knjižnice i usluge koje one pružaju svojim korisnicima s posebnim potrebama. Izrazito su važni Okrugli stolovi koji se skoro svake godine organiziraju i radionice na kojima se knjižničari poučavaju i

¹⁸ Kratica za osobe s posebnim potrebama.

moderniziraju za rad s korisnicima s posebnim potrebama. U sljedećem poglavlju bit će ukratko prezentirane knjižnične usluge za slijepu i slabovidnu osobu u knjižnici i čitaonici *Fran Galović* u Koprivnici. Ovo je važno istaknuti jer je učenica koja je sudjelovala u anketnom ispitivanju slabovidna osoba i iz tih će se razloga predstaviti modernizirana knjižnica i način na koji se u njoj korisnici koriste knjižničnim uslugama.

7.4. Knjižnične usluge za slijepu i slabovidnu osobu u Knjižnici i čitaonici Fran Galović u Koprivnici

Knjižnična usluga za slijepu i slabovidnu osobu u Knjižnici i čitaonici 'Fran Galović' Koprivnica razvila se u sklopu istoimenoga projekta, koji je financirala Europska unija iz Programa CARDS 2002 'Pružanje usluga neprofitnog sektora u socijalnoj skrbi, zaštiti zdravlja, izvaninstitucionalnom odgoju i obrazovanju i zaštiti obitelji'. Cilj usluge je ravnopravna uključenost slijepih i slabovidnih osoba u zavičajnu zajednicu i društvo u cjelini, te izgradnja modela sustavne suradnje između udruge slijepih i narodne knjižnice, koji do sada nije postojao u Hrvatskoj (Sabolović-Krajina; Vugrinec; Petrić, 2010: 76).

Drugim riječima, uvođenjem ove usluge slijepu i slabovidnu osobu će se lakše moći školovati i uspješno završiti svoje obrazovanje. S jedne strane ova Knjižnica svojim slijepim i slabovidnim osobama nudi moderniju knjižničnu građu, kao što je na primjer korištenje interneta i posuđivanje AV građe. Ovo je trebao biti primjer svim ostalim knjižnicama diljem Republike Hrvatske. Kao što je već rečeno, Projekt je sufinanciran sredstvima iz Europske unije. *Stoga je poboljšanje knjižničnih usluga kako u sferi digitalnih usluga i isticanja cjeloživotnog učenja kao imperativa današnjega društva, tako i u uslugama za osobu koje na različite načine zadovoljavaju svoje potrebe usko povezano sa sve*

učestalijom potrebom projektnoga strateškog planiranja kako bi se dobili dodatni izvori financiranja uz već tradicionalne oblike proračunskoga financiranja (Sabolović-Krajina; Vugrinec; Petrić, 2010: 78). Ovaj Projekt je bio jedan od stotinjak projekata koji su bili prijavljeni na natječaj Europske unije. Glavni cilj je bio ravnopravnost i jednakost slijepih i slabovidnih osoba s ostalim ljudima u zajednici. Tijekom realizacije Projekta glavni ciljevi su bili:

- edukacija knjižničnog osoblja za rad sa slijepim i slabovidnim osobama,
- nabava knjižnične građe prilagođene slijepim i slabovidnim osobama,
- nabava specijalne opreme kao što su: računala s govornom jedinicom i čitačem ekrana, Brailleovoga retka i pisača,
- organizacija okruglih stolova, edukacija, predavanja za slijepe i slabovidne osobe (usp. Sabolović-Krajina; Vugrinec; Petrić, 2010: 80).

Kada je riječ o nabavi, koprivnička Knjižnica najviše je nabavila audio kasetu i CD-ova, od toga 121 zvučnu knjigu na CD-u, a 87 zvučnih knjiga na audio kasetama jer je to najprikladniji format za slijepe i slabovidne osobe. Upravo se audio kasetama učenica Klara (koja je sudjelovala u istraživačkom dijelu rada) ponajviše i služi prilikom čitanja lektirnih djela u školskoj knjižnici. Školska knjižnica Ekonomske škole Mije Mirkovića Rijeka ima neke starije audio kasete. Učenici otac preko Interneta *skida* lektirna djela te ih instalira na CD te tako Klara čita, odnosno sluša lektirna djela. Prostor školske knjižnice u Ekonomskoj školi Mije Mirkovića nije prevelik te knjižnica ne sadrži publikacije na brajici. *Zbog nedostatka knjižničnog prostora nabavljene su svega dvije publikacije na brajici* (Sabolović-Krajina; Vugrinec; Petrić, 2010: 78) u koprivničkoj Knjižnici. Za slijepu i slabovidnu djecu nabavljeno je 99 taktilnih slikovnica i 14 taktilnih igračaka s različitim ispupčenjima. Razlika je u tome što je koprivnička Knjižnica narodna knjižnica s većim financijskim

sredstvima, a Ekonomska škola Mije Mirkovića školska knjižnica sa znatno manjim financijskim sredstvima te u njoj nema sličnih slikovnica. Ono što je iz školske knjižnice premješteno u učionice koje su prilagođene djeci s posebnim potrebama su MP3 CD playeri sa slušalicama na kojima mogu čitati zvučne knjige. U tim su učionicama smještene i računala s instaliranim računalnim programima koji su prilagođeni slijepim i slabovidnim osobama. Koprivnička Knjižnica može biti primjer ostalim knjižnicama diljem Republike Hrvatske kako iskoristiti sredstva iz EU za nabavu knjižnične građe za osobe s posebnim potrebama.

Slijedom navedenog jasno je kako školska knjižničarka treba biti obučena za rad s učenicima s posebnim potrebama. Dora Sečić ističe kako se od svakoga knjižničara očekuje da:

- *poznaje struktura informacijskih resursa u području znanja svojih glavnih korisnika*
- *poznaje i znade dobro koristiti osnovna informacijska pomagala, uključujući online kataloge, sustave za pretraživanje, baze podataka, izvore na mreži, knjige, časopise i druge publikacije na različitim medijima i dr.*
- *poznaje oblike ponašanja i način traženja informacija svojih glavnih korisnika*
- *poznaje opća načela komuniciranja, uključujući interakciju s korisnicima, osobno ili drugim komunikacijskim kanalima*
- *poznaje utjecaj informacijske tehnologije na strukturu informacija*
- *poznaje norme informacijske pismenosti (Sečić, 2006: 22).*

Kako bi se zadovoljile potrebe škole za poučavanjem i učenjem, svaka bi škola trebala imati stručno osposobljenog školskoga knjižničara. *Školski knjižničar odgovoran je za fizički i digitalni prostor škole gdje su za poučavanje i učenje najvažniji čitanje, istraživanje, razmišljanje, mašta i kreativnost. Ova funkcija poznata je pod nekoliko naziva (npr. školski knjižničar, stručnjak za medije školske knjižnice, nastavnik knjižničar, professeurs documentalistes), no najčešće se koristi termin školski knjižničar* (Schultz-Jones, 2016: 30). Svaki bi školski knjižničar trebao usvojiti prethodne značajke kako bi mogao ostvariti dvosmjernu komunikaciju s učenicima s posebnim potrebama.¹⁹ Riječ je o procesu socijalizacije učenika s posebnim potrebama u razredne odjele, prilikom koje se razvija empatija, prijateljstvo, razumijevanje osjećaja drugih bića.

¹⁹ U školskoj knjižnici se može uočiti razvoj emocionalne inteligencije obje skupine učenika. Naime, školska knjižnica čini, na neki način, dnevni boravak škole te tamo učenici provode svoje slobodno vrijeme između nastavih sati. Izmjenjuju iskustva, stavove te grade i uče vještine. *Prijateljski odnos s učenicima s posebnim potrebama, po zapažanju Murray-Seegerta (1989.), kroz iskustvo pomaganja i jednako tako iskustvo ovladavanja osjećajima nemoći i ograničenja, ima pozitivan utjecaj na razvoj self-koncepta, socijalnog rasuđivanja, emocionalnog prihvaćanja i tolerancije različitosti kod učenika u njihovim razrednim sredinama* (Špelić; Zuliani; Krizmanić, 2009: 177).

8. Zaključak

Danas smo svi zajedno dio informacijskog društva, čiji je glavni produkt – informacija. Život je nezamisliv bez informacijske tehnologije jer je zahvaljujući istoj život i snalaženje u životu mnogo su jednostavniji. U tom kontekstu *informacijska i komunikacijska tehnologija postaje glavni 'pomagač' u ostvarivanju suvremenog načina života. Ona se koristi na poslu, u svakodnevnom životu, u odnosu s javnim službama kao i u kulturi, zabavi, u slobodnome vremenu, pri sudjelovanju u društvenom i političkom životu* (Tupek, 2010: 106).

Slijepa osobe i slabovidne osobe se susreću s mnogobrojnim problemima u pristupu knjižničnoj građi. Iz tih razloga važno je da svaka školska knjižnica u Republici Hrvatskoj ima omogućen pristup računalima, odnosno da ima instaliran računalni program koji omogućuje osobama s poteškoćama u vidu aktivno sudjelovanje u nastavi i kvalitativno usvajanje novih znanja iz svih predmeta.

Glavno pitanje danas još uvijek je tko su učenici s posebnim potrebama, odnosno prema suvremenoj usvojenoj terminologiji učenici s edukacijsko-rehabilitacijskim potrebama? Odgovor na ovo pitanje/dvojbu može biti samo jedan: djeca, kasnije učenici s edukacijsko-rehabilitacijskim potrebama su oni čije sposobnosti u međudjelovanju s čimbenicima iz okoline ograničuju njihovo učinkovito i ravnopravno sudjelovanje u odgojno-obrazovnom procesu te sukladno tom imaju teškoće u učenju i odrastanju.

Slijedom navedenog u zaključnom dijelu važno je podsjetiti i na Ustav Republike Hrvatske (NN, 8/98) koji u Članku 57. *jamči posebnu skrb u zaštiti osoba s invaliditetom i pri njihovu uključivanju u život. Prava djece s teškoćama u razvoju dodatno se štite Člankom 63. kojim se uspostavlja njihovo pravo na posebnu njegu, obrazovanje i dobrobit.*

Ovim radom nastojalo se ukazati na svakodnevne probleme i poteškoće s kojima se susreću osobe s edukacijsko-rehabilitacijskim potrebama. Početna teza rada odnosno uvod u ovo iznimno složeno područje bila je rečenica Hermanna Hessea: *Nije naš cilj da postanemo kao drugi; potrebno je da se međusobno razlikujemo, da naučimo vidjeti drugačije ljude od sebe i da ih poštujemo zbog toga što jesu.* Kako bi svi razumjeli svijet u kojem žive učenici s edukacijsko-rehabilitacijskim potrebama, potrebno je taj isti svijet gledati iz njihove perspektive i biti uvijek spremni aktivno sudjelovati u procesu ublažavanja svih mogućih poteškoća na putu prema uspješnijem obrazovanju ove populacije učenika na svim razinama obrazovanja.

Može li se govoriti o jednakosti učenika s edukacijsko-rehabilitacijskim potrebama i učenika koji pohađaju redovni školski sustav? To pitanje je proteklih nekoliko godina u fokusu propitkivanja i istraživanja i svakako treba ostati otvoreno područje za daljnje radove. U nekim područjima života razlika gotovo i nema, ali u obrazovanju ih, nažalost, ima još dosta. No, Klara Paškvan Lekšić, aktivna sudionica u nastanku ovog diplomskog rada, kroz razgovor je pokazala da je sretno dijete i sretna učenica. Osim što širi svoju pozitivnu energiju miljama daleko, važno je spomenuti da je za sve navedeno zaslužna i njezina škola jer je pristupačna i pruža svim svojim učenicima ugodan ambijent za istraživanje, učenje, razmjenu iskustava i druženje.

Na kraju treba još jednom spomenuti da su osobe s posebnim potrebama osobe čije su obrazovne i odgojne potrebe u toj mjeri različite od potreba većine i zato je neophodno njihovu edukaciju provoditi prema prilagođenim ili posebnim programima i metodama i oblicima rada jer je odgojno štetno jednako obrazovati nejednake.

9. Sažetak

Rad daje pregled knjižničnih usluga za korisnike, s posebnim osvrtom na školsku knjižnicu i njezine aktivnosti za učenike s edukacijsko-rehabilitacijskim potrebama, s naglaskom na slabovidne učenike. Važan sastavni, može se reći i središnji dio rada je intervju s učenicom G razreda Ekonomske škole Mije Mirkovića Rijeka Klarom Lukšić i osvrt na intervju čiji je glavni dio bio pristup knjižničnoj građi u školskoj knjižnici za učenike s edukacijsko-rehabilitacijskim potrebama. Zaključni dio rada odnosi se na suvremene knjižnice, uključujući i suvremenu školsku knjižnicu i njezinu ulogu u ostvarivanju prava na jednako obrazovanje za sve učenike.

Summary

The paperwork reports an overview of library services for users, with particular reference to the school library and its activities for students with educational and rehabilitation needs, with an emphasis on visually impaired students. This paperwork presents an interview with Klara Luksic, G grade student of Mijo Mirkovic's Rijeka School of Economics, and an overview of the interview, the main part of which was access to library materials in the school library for students with educational and rehabilitation needs. At the end of the paper, there is an attempt of drawing of conclusion about the contemporary school library and its role in exercising the right to equal education for all students.

Ključne riječi: učenici s edukacijsko-rehabilitacijskim potrebama, slabovidne osobe, inkluzija, integracija, informatička i informacijska pismenost

Prijevod rada na engleski jezik: Access to library content for students with special needs in the information age

Key words: students with special needs, student with visual impairment, inclusion, integration, information literacy.

10. Popis literature

Literatura i članci

1. **Berk, E. Laura** (2015), *Dječja razvojna psihologija*, Naklada Slap, Zagreb.
2. **Cylke, Frank Kurt** (2004), *Slobodan pristup informacijama za sve građane s osvrtom na posebne potrebe slijepih pojedinaca u: Slobodan pristup informacijama: 2. i 3. okrugli stol*, Hrvatsko knjižničarsko društvo, Zagreb.
3. **Čelić-Tica, Veronika; Zovko, Mira** (2000), *Školske knjižnice danas*, NSK, Zagreb.
4. **Čop, Marta; Topolovec, Velimir** (2009), *Upotreba informacijske i komunikacijske tehnologije (ICT) u obrazovanju djece s posebnim potrebama*. Informatologia. god. 42, br. 4; str. 304-313.
5. **Čunović, Kristina** (2004), *Slijepi i slabovidni u knjižnici i čitaonici za mlade u: Slobodan pristup informacijama: 2. i 3. okrugli stol*, , Hrvatsko knjižničarsko društvo, Zagreb.
6. **Državni pedagoški standard osnovnoškolskoga sustava odgoja i obrazovanja**. Dostupno na:
https://narodne.novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2010_07_90_2538.html
7. **Frajtag, Sanja** (2010), *Hrvatska knjižnica za slijepu – odjeli i usluge*, Vjesnik bibliotekara Hrvatske 53, 2(2010), str. 63-75.
8. **Hrvatski jezični portal**. Dostupno na:
online: <http://hjp.novi-liber.hr/>.
9. **Igrić, Ljiljana** (2004), *Društveni kontekst, posebne potrebe/invaliditet/teškoće u razvoju i edukacijsko uključivanje*. Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja. god. 40, br. 2; str. 151-164.

10. **Irvall, Birgitta; Nielsen, Gyda Skat** (2008), *Pristup knjižnicama za osobe s invaliditetom: lista za (samo)procjenu*, Hrvatsko knjižničarsko društvo, Zagreb.
11. **Kavanagh, Rosemary; Skoeld, Beatrice** (2006), *Knjižnice za slijepu u informacijsko doba: smjernice za razvoj službi i usluga*, Hrvatsko knjižničarsko društvo, Zagreb.
12. **Konvencija o pravima djeteta**. Dostupno na:
https://www.unicef.hr/wpcontent/uploads/2017/05/Konvencija_20o_20pravima_20djeteta_full.pdf
13. **Kovačević, Dinka; Lovrinčević, Jasmina** (2014) *Mjerila kvalitete rada u hrvatskom školskom knjižničarstvu*, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Odjel za kulturologiju, Osijek.
14. **Maksimović, Jelena; Stanisavljević Petrović, Zorica** (2014), *Teorijsko-metodološka zasnovanost istraživanja utjecaja medija na adolescente*. Sveučilište u Nišu.
15. **Malnar, Aleksandra** (ur.). (1996), *Upute za poslovanje narodnih knjižnica*, Knjižnice grada Zagreba, Zagreb.
16. **Schultz-Jones, Barbara** (2016), *IFLA-ine smjernice za školske knjižnice*, Hrvatsko knjižničarsko društvo, Zagreb.
17. **Pešut, Anita** (2016), *Obrazovni programi za posebne korisničke grupe u knjižnicama*. Dostupno na:
<https://repository.ffri.uniri.hr/islandora/object/ffri%3A1096/datastream/PDF/view>
18. **Petz, Boris** (2005), *Psihologijski rječnik*, Naklada Slap, Zagreb.
19. **Pravilnik o osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju s teškoćama u razvoju**. Dostupno na:
https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2015_03_24_510.html

20. **Pravilnik o postupku utvrđivanja psihofizičkoga stanja djeteta, učenika te sastavu stručnih povjerenstava.** Dostupno na:
https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2011_05_55_1214.html
21. **Sabolović-Krajina, Dijana; Vugrinec, Ljiljana; Petrić, Danijela** (2010), *Knjižnična usluga za slijepu i slabovidnu u Knjižnici i čitaonici "Fran Galović" Koprivnica : od projekta do implementacije*, Vjesnik bibliotekara Hrvatske 53, 2(2010), str. 76-92.
22. **Sečić, Dora** (2006), *Informacijska služba u knjižnici*, Tipomat, Lokve.
23. **Smjernice za građu laganu za čitanje.** Dostupno na: file:///C:/Users/sk-ikovacevic/Downloads/GradaCitanje_Smjernice.pdf
24. **Standardna pravila o izjednačivanju mogućnosti za osobe s posebnim potrebama.** Dostupno na:
https://www.hsuir.hr/Upload/Dokumenti/Standardna_pravila__1__20147394632.pdf
25. **Špelić, Aldo; Zuliani, Đeni; Krizmanić, Morena** (2009), *Socijalizacija učenika s posebnim potrebama u razrednim sredinama* u monografiji *Škola po mjeri, Sveučilište Jurja Dobrile, Medulin.*
26. **Tupek, Amelija** (2010), *Digitalizacija građe za slijepu i slabovidnu osobu: potrebe i mogućnosti*, Vjesnik bibliotekara Hrvatske 53, 2, str. 105-116.
27. **Ustav Republike Hrvatske.** Dostupno na: <https://www.sabor.hr/hr/o-saboru/vazniji-propisi/ustav-republike-hrvatske-narodne-novine-broj-561990-1351997-81998-1132000>
28. **Vizek Vidović, Vlasta** (2014), *Psihologija obrazovanja*, IEP-VERN, Zagreb.
29. **Woolffolk, Anita** (2016), *Edukacijska psihologija*, Naklada Slap, Jastrebarsko.
30. **Zakon o odgoju i obrazovanju.** Dostupno na:

<https://www.zakon.hr/z/317/Zakon-o-odgoju-i-obrazovanju-u-osnovnoj-i-srednjoj-skoli>

31. **Zovko, Mira** (2009), *Školska knjižnica u novom tisućljeću*, Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu, 36, str. 43-50.